

SZÁLLÁSI ÁRPÁD: NÉMETH LÁSZLÓ (1901–1975) ÉS A NYUGAT

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Ismert irodalomtörténeti adat, hogy Németh Lászlót meredek írói pályájára a 'Nyugat' 1925. évi novellapályázatának megnyerése röpitette. A címe: 'Horváthné meghal', a Vörösmarty Akadémia bíráló bizottságának tagjai – Gellért Oszkár, Kosztolányi Dezső és Osvát Ernő – a 272 elbeszélés közül kiválasztott első díjast tartották „művészi értékben legdúsabbnak”. Az örökségi civódásról szóló parasztnovella kétségtelenül Móricz-reminiscenciákat ébreszt utólag az olvasóban, de Osváték csalhatatlan szeme felismert valami többletet, a sorokban rejlő írói lehetőséget.

Az inflációs számjegyű összeggel díjazott elbeszélés tehát a decemberi számban jelent meg, belépőjegyet nyerve a legrangosabb irodalmi fórumba. Mások szívesen megváltották volna, ha a szerkesztő valamit is enged szigorú elveiből. A felfedező (mert a bírálat oroszlánrészét gyaníthatóan Osvát végezte, Gellért és Kosztolányi elsősorban irodalmi presztízssükkel szentesítették) és felfedezett közt nem sokáig volt felhőtlen a viszony. Osvát Ernő újabb novellákat várt, Németh László szervezői szerepet ígért, az eredmény: átmeneti szakítás. Azaz inkább egy kis kompromisszum, se nem elbeszélés, se nem szerep, hanem vers az 1926-os évfolyam 15. számában. A 'Mezőföldi táj' megéneklése, birkózás a poézissel, eredményes folytatást nem ígérően. Babits, Kosztolányi, Füst Milán, Tóth Árpád mellett verset írni? Már kész volt benne a kritikus. A költőt, miként egykor Móricz Zsigmondban és Bíró Lajosban, őbenne is az Ady-élmény ölte meg, hogy majd más műfajokban támadjon fel. Osvát tehetségistelő türelemmel és tapintattal vár, meg is jelenik 'A Nyugat húsz esztendeje' – de más folyóiratban. Külön út bejelentése ez, a kapu azonban nem csukódik be mögötte. 1927 Németh Lászlónak az Ady-éve. 'A halottak élén' költője még csak ötvenéves lenne.

Igaz, a nevezetes 'Ady-pör' (ki tudja, hányadik tárgyalásban) a 'Társadalomtudomány' hasábjain jelent meg, ám Németh a 'Nyugat'-ban ismertette Nagy Sándor tisztes szándékú, de szerényre sikeredett Ady-könyvét, Makkai Sándor 'Ördögszekér' című művében is inkább a sokat támadott költő mellett derekasan kiálló erdélyi püspököt dicsérte. Felidézi Bányai Kornél 'Örök arc'-át. Érdekes, hogy a frissen végzett, lexikális érdeklődésű orvosírónak ekkor még nem ihletői a tudománytörténet, a természettudományok és az orvosi emlékek, bár cselédkönyves korában már megírta az 'Új szempontok a status praesens felvételében' című tanulmányát. A kezdő írónak legtiszteltebb példaképei: Ady Endre, Móricz Zsigmond és Korányi Sándor. Adyban a váteszi szerep, Móriczban a termékeny bőség, Korányiban az etikus ember ragadta meg. A két Ady-cikk ellenére a 'Nyugat' és közöttük még nem szent a béke, sőt 1928-ban minden kötelék elszakadni látszott. 1929 a fordulat éve, Németh László ekkor visszatér Osvát 'Nyugat'-jához, ám akkor még senki sem sejtette az október végén bekövetkező tragédiát.

Már a korai számokban színre lépett a nagyfeszültségű kritikus. Tolsztoj-rajongásának ekkor adta először tanújelét, két könyv ismertetése ürügyén. Az egyik Miller Fülöpé, afféle regényes riportkönyv, illusztrációs szenzációk a jaszna-j-poljanai remete író rendhagyó

magánéletéről. A másik vaskos antológia; kiadatlan levelei „egy nagy koncepció villanásai ezek az élet nagy eseményei előtt”, továbbá feleségének, háziorvosának, gyermekeinek, Rjepin festőnek a visszaemlékezései, halálának megrázó felidézése Asztáпов állomásán. Németh László szerint a Tolsztoj-kultusz egy ország szellemi mértéke (hasonlót állított Brandes a Goethe-kultuszról), az államé, amely „sohasem lehet jobb a benne élő emberek átlagánál”. A cikk orientációt ajánlott a magyar prózának az orosz felé. Osvát szokatlan türelme igazolást nyert, kitűnő kritikák jöttek sorban a kortársaktól.

Először Illyés Gyulában „a távoleső versösztonök spontán összehangoltsága” készítette elismerésre, ő a csillag – Németh szavaival –, aki ott jelent meg, ahol kiszámította. Aztán Tersánszkyt jellemzi mesterien, ezt a kedves csibész irodalmi Kakukk Marcit ’A margarétás dal’ méltatásával. Háborús regény, perdita hősnő, Dosztojevszkij Szonjája rokona, „akiben megfér az evangélium s a gyönyör szomorú ipara”, aki a forrongó Oroszország jellegzetes filozopternő figurája, elcsábít egy forradalmárt, a szabadszerелем hívét, aki ugyanakkor „a gyakorlatban bátorításra szorul”. A háború züllesztésének apológiája ez, pont moralizálása nélkül hiteles. Találóbbs kritikát Tersánszkyról azóta sem írtak.

Pap Károly bibliai víziókat felvillantó novellái olvastán íme az összegzése: „Illyés Gyula után megint egy író, akiben nekem annyira ismerős igények munkálkodnak.” Hogy kritikai skálája szélesebb és színesebb legyen, Kassák Lajos ’Angyalföld’ című könyvét ismerteti, azaz „hogy csírázik és hajt ki a csavargó Angyalföldből a szocialista Angyalföld”. Csak a lélekábrázolást érzi benne redukálnak, ami Németh megsejtésében a szervezkedő mozgalom gyermekbetegsége is. Kassák, „aki egy osztály írója akart lenni, az élet írója lett”. Illyés, Tersánszky, Pap Károly, Kassák – megannyi telitalálat. Elégedett lehetett Osvát! Sajnos a summázást ’A kritika feladatairól’ már nem láthatta nyomtatásban. „A kritikus elsősorban a véleményalkotás művésze”, mesterségbeli tudást és pszichológiai szimatot követel, nem csinál pénzért zsenikultuszt, le meri leplezni saját tévedéseit (amit ő sajnos nem mindig tett meg), saját korának percmutatóját a világirodalom órájához igazítja, maximalista önmagával és másokkal szemben, ugyanakkor nem tanítómesterkedik a teljesség ornátusában.

Ez utóbbi megállapítás már finom célzás Babits tekintélyére, holott rá még inkább érvényes. Szerinte Babits könyve, az ’Élet irodalom’, nem kritikusi mű, hanem „egy lírikus problémái íródtak át a tanulmány nyelvére”, szintetizál és analizál, szövegelemzésben „mikroszkópiával egészíti ki a morfológiát”. Vörösmarty-tanulmánya csúcsteljesítmény, módszere művészi. Szabó Dezső támadása idején kiállás volt ez Babits mellett, egyben jelzése annak, hogy Németh László esztétikai paraméterei mégis másak. Ami természetes, elütő alkatukból adódóan.

Az 1930-as évfolyamban Berda József ’Öröm’, s Gellért Oszkár ’Valami a végtelen sugarakból’ című verseskötetét ismerteti. Kritikai találékonysága széles. „Gellért az eget kereste a líra szélesebb térségei helyett”, ezért lett a kevesek költője, Berda költészetében a József Attila-rokonságot keresi, akitől ő „szelídebb legény”.

Az 1931-es évfolyamot ’Egy új nemzedék esztétikája’ súlyosbítja bátor igazmondásával. Megállapítja, hogy az 1908-as magánosak (Babits, Móricz, Kassák, Szabó Dezső) „egymás számára lefordíthatatlan esztétikai rendszerek”, ami még nem volna baj, „mert a szellem teljes fénye az egyéni tarkaság szivárvány színeire hasad: mint a kor tudománya: a pszichológia”, de az epigonizmus ragályai tizedelnek, ugyanakkor tenyésznek „az elbúsult fajmagyarok, a pesti franciák, a kollektív verselők, a műrimelők, a mindent elolvasók, a faluhoz visszatérők”, utóbb utalván ’Az elsodort falu’ hatására. Ars poeticájában igyekszik a lélek és paragrafus között félúton maradni, tagadva az ösztönös zseniszemlélet kizárólagosságát. Németh László ’Nyugat’-beli útja eddig az 1928-as év kihagyása mellett is töretlen vonalú, nem bonyolódik politikai kérdésekbe. Nagy kritikus-ígéret kibomló gazdagsága.

Először az 1930-as évfolyam utolsó számában tör lándzsát ’Az irodalom önkormányzata’ mellett, amikor a kor minden politikai áramlatát szellemellenesnek ítél és elítél, horizontján

feltűnik Ortega, a nagy hatású ibér ideológus. Ezt még feledteti egy pompás Tamási Áron-tanulmány a 'Nyugat' 1931-es évfolyamában, a kitűnő 'Lélekindulás' ígéretétől a „kveruláns pózban” írt 'Címeresek'-ig, amelynek alacsony a mestergerendája. Tamási tehetségének csak használt a biztos ítélet. Ugyanezen évfolyamban Osvát Ernőre emlékezik, akire két nemzedék tüzes diákhálával gondol vissza, és 25 év magyar irodalmának keresztapja volt. A moralistára, aki szenvedélyesen harcolt a megkövült konvenciók ellen. A kor egyetlen legendás alakjára, „aki az esztéták elkeseredésével küzdött a szellem erényeiért”. Aki mindenét feláldozta az irodalomnak. Kevesen írtak találóbban a szerkesztők szerkesztőjéről.

E kötetben még Sárközi György 'Mint oldott kéve' című könyvét ismerteti, Tompa Mihály iránt lennénk tiszteletlenek, ha a remek történelmi regény témájára utalnánk. Az 'Új enciklopédia' cikk már a multilaterális szellemi polarizáció jelen, a „legnagyobb enciklopédistánk” (Ungvári Tamás jelzője) horizontális és vertikális vázlata, sokat ígérően. Csodálja Babits Oedipus-fordítását, Szabó Lőrinc költészetét, amelyben „Babits idegessége mintha Ady keményebb szókimondásával kereszteződne”. Talány, hogy ez a mesteri szem milyen asztigmiásan látta a 'Nincsen apám, sem anyám' József Attiláját. Csekély vigasz, hogy nem egyedül.

Németh László utolsó éve a 'Nyugat'-nál az 1932-es esztendő. Érdemlegesen ír Szerb Antal Vörösmarty-tanulmányáról, a 'Nyugat' Dekameronjáról, s aztán Babits Mihállyal összekülönbözve, 'Tanú' címmel új folyóiratot indít, egyszemélyes periodikát. Kis megszakítással hét esztendő fűzte a 'Nyugat'-hoz. 'Az irodalom önkormányzata' kivételével nincs egyetlen sor, amit ne vállalhatna a magyar irodalom. Néholi elfogultságait sem kivéve.